



Mimarinin Modernleşmesi

Beyzanur DEMİRCAN

Yüksek Lisans Öğr., Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü

beyzanur.demircan1@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2248-5603

Özet

17. yüzyılda Avrupa'da başlayan modernleşme hareketleri ile beraber siyaset, hukuk, eğitim, sanat, mimari gibi pek çok alanda değişim ve dönüşümler meydana gelmeye başlamıştır. Günümüzde hala devam etmekte olan modernleşme olgusu meydana getirdiği her sürecin kendi ideolojisini oluşturmasına imkan sağlamıştır. Modernleşmenin mimari üzerindeki etkisini kullanarak devlet iradeleri kendi ideolojilerini mekanlar üzerinden tanımlamışlardır. Modern ideolojilerin yansıtıldığı mekan olarak Batı'da olduğu gibi Türkiye'de de kent seçilmiştir. Modernleşme olgusu ile ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu döneminde Tanzimat Devri'nde tanışılmıştır. Modern ideolojileri Osmanlı'da İstanbul kentinde inşa ettirilen yapılar üzerinden kendini ifade etmiştir. İmparatorluktan ulus-devlete geçiş ile beraber modern ideolojisi ve milliyetçi çizginin tanımlanma mekanı olarak Ankara başkent seçilmiştir. Ankara yansıtılmak istenen ideoloji için 'tabula rasa' niteliğinde olmuştur. Böylelikle modern kent üzerinden modern ideoloji yansıtılma şansı oluşturulmuştur. Çünkü Cumhuriyet modernleştirici bir devrimdir.

Anahtar Kelimeler: *Modernleşme, İdeoloji, Mimari*

Modernization of Architecture

Abstract

Modernization movements which has begun 17.century in Europe, brought to changes and transformation on politics, law, education, art and arthitectural. The phenomenon of modernization which still continues today, has allowed to create own ideology every process. Using modernization effects on arthitectural, states will defined own ideology. Modernization ideologies reflected city centers in Turkey like same in West. It was seen with modernization phenomenon in Ottoman Empire's Reform Era first time. Modern ideologies was showed in structures which was made in Istanbul city. When transforming nation state, Ankara was choosed capital in line with nationalist modern

Mimarinin Modernleşmesi

ideology. Ankara has become a “tabula rasa” for the ideology that was intended to be reflected. Thus modern ideology has found a chance to was to be reflected. Because republic is a modernizing revolution.

Keywords: Modernization, Ideology, Architectural

Giriş

Avrupa’da 17. Yy. dan itibaren etkilerini sanat, edebiyat, mimari gibi tüm toplumsal olgularda kendini hissettirmeye başlayan modernleşme Batı’dan Doğu’ya süreçler zarfında uzayarak tüm dünyada değişim ve dönüşümlerin temel dayanağını oluşturmuştur. Hayatın her alanına yayılarak devam eden değişimler sadece biçimsel olmakla kalmamış aynı zaman da değişen zihinlerde, fikirlerde, yaşam biçimlerinde ve ideolojilerde de kendini ortaya koymuştur. 17. Yy. da başlayan modernleşme süreklilik halinde ilerlerken her dönem de kendi içerisinde farklı motivasyonlarla beslenmiştir. Batı özelinde başlayan modernleşme hareketi yine Batı’nın oluşturarak sunduğu ideolojilerle yayılmıştır. Modern olarak adlandırılan her olgu Batı’nın ürettiği olarak zihinlere yerleştirilmiştir. Modernleşmek Batılılaşmak olarak tezahür edilmiştir. Batı’nın ürettiği ve tüketim ürünü haline getirdiği her şey yayıldığı her yere ürünün temsil ettiği Batı’nın ideolojisini de beraberinde götürmüştür. Ürün, sanat, edebiyat, askeri, eğitim, hukuk ve benzeri her alanda taşınan her farklılık götürdüğü her ideoloji ve kültürle gittiği yere yerleşmiştir. Kültürel anlam her coğrafyada farklı simgeler, geleneklerle kendini gerçekleştirme nedeniyle taşınan her alan bir kültürel çatışmanın da zeminini oluşturmuştur. Ait olmadığı coğrafyada yer edinmek isteyen, coğrafyada kendi özerkliğini sağlamaya çalışan her modern o coğrafyadakilerin kimisi tarafından beğenilip örnek alınırken kimileri tarafından ise istenmeyecektir, kültürel çatışma zemini ortaya koyacak olan modern ürün ve taşıdığı anlam iken kültürel çatışmanın tarafları ise yine aynı geleneklerle beslenerek ortak kültür sahibi kişi/ler olacaklardır. “Batı-dışı toplumlarda modernite, yalnızca sosyal bilimler düzeyinde değil, aynı zamanda günlük sosyal yaşamda da, arzulanan bir tüketim metası, öykünülen bir yaşam biçimi, ulaşılmak istenen bir ideal ("muasır medeniyet seviyesi") olarak zihinlere yansımaktadır.” (Göle, 1998)

Modernleşme – İdeoloji İlişkisi

İdeoloji kavramının modernleşmenin ortaya çıkış sürecini temsil eden Fransız Devrimi sırasında bir grup düşünür tarafından ortaya çıktığı kabul edilir. İdeolojiye yönelik pek çok tanımlama bulunmaktadır. Ahmet Cevizci'ye göre ideoloji “genel olarak siyasi ya da toplumsal bir öğretiyi meydana getiren, siyasi ve toplumsal eylemi yönlendiren düşünce, inanç ve görüşler sistemi; bir topluma, bir döneme ya da toplumsal bir sınıfa özgü inançlar bütünü; bir toplumsal durumu yansıtan düşünceler dizgesi; insanların kendi varoluş koşulları ve ilişkilerinden doğan yaşam tarzları ile ilgili tasarımların tümü olarak tanımlanabilir” (Cevizci, 2000) . Terry Eagleton ise ideolojinin herkes tarafından kabul edilmiş tek bir anlama sahip olamayacağını, kullanım açısından pek çok zenginlik içermesine rağmen bunların hiçbirinin birbiri ile bağlantılı olmadığını, tüm kapsamlı tanımları kullanmayı denesek bile bize yardımcı olamayacağını (Eagleton, 1991) belirtmiştir ve bazı tanımlamaları ise şöyledir ;

- a) Sosyal yaşamda anlamlar, işaretler ve değerler üretme sürecidir
- b) Bir özel grup ya da sınıfın fikirlerinin karakteristiği
- c) Baskın bir politik gücün fikirlerini meşrulaştırmaktır
- d) Baskın bir politik gücün fikirlerini yanlışlamaktır
- e) Sistemik olarak iletişimleri çarpıtmaktır (Eagleton, 1991)

Modernleşmenin ideolojilerin kendisini gerçekleştirmesine olanak sunması ile ideolojilerin ortaya çıkmasıyla modernleşmenin gerçekleşmesi arasındaki bilinmezlik ideoloji tanımlamalarında görülmektedir. Her durumda modernleşme süreçlerine ait ideolojiler oluşmuştur ve oluşan ideolojiler bulunduğu döneme ait her metada kendini ifade etmiştir. Süreçlerin içerisindeki ideoloji siyaset, ekonomi, eğitim, sanat alanlarıyla kendini temsil etme, ilerletme ve güçlendirme şansını elde ettiği gibi aynı süreç içerisinde yer alan başka bir ideoloji tarafından mağlup edilerek yok olmaya da maruz kalabilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma yıllarında Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük ideolojilerinin varlığının modern/laik devlet ideolojisinin karşısında yok olması gibi.

Her modern sürecin modern kavramının gerekliliğini yerine getirmesi amacıyla kendini yenileyen, dinamik ideolojilere ihtiyacı vardır. İdeolojilerin süreçlerin şartlarına ve imkanlarına göre

Mimarinin Modernleşmesi

oluşturularak canlı tutulması gerekmektedir. Modernlik ve ideoloji birbirini kapsayan, kendilerini oluşturmalarına imkan sağlayan iki kavramdır.

Modernleşme – Mimari İlişkisi

Modernleşme hızlı tüketime uygun, pratik, işlevsel metalar üretmiştir. İşlevselliğin ön planda olduğu metaların yansımaları her alanda kendini gösterdiği gibi mimaride de bu olanağı etme olanağı elde etmiştir. Şehir merkezleri yeni tüketim alanları olması yeni bir şehircilik anlayışı geliştirme gerekliliği doğurmuştur. Modern tüketim anlayışının sahip olduğu hızlı tüketim insanlara ifade edilmek istenen durumu, mesajı açık/net, kolay şekilde anlayabileceği ve ayırt edebileceği alanlar sunmuştur. Her aktiviteyi içerisinde gerçekleştirebileceğimiz AVM'ler, bu teoriyi en net ifade eden metadır. Alan içerisinde bütün imkanların bir arada sunulması ile modernleşen dünyanın, şehirlerin en temel ortak problemi olan farklı ihtiyaçlar için yer değiştirme gerekliliğinin doğuracağı ulaşım sorununa çözüm niteliğinde sunulmuştur.

Mimari yapılarda işlevsellik faktörü sadece tüketim konusunda etkili olmamıştır. Modernleşmenin getirilerinden biri olan ulus-devletler çeşitli dönemlerde ekonomik çöküşler yaşamışlardır. İnşa etmeleri gereken kurumlarında modern olanın ifade edilme gerekliliği nedeniyle daha sade yapılar tercih etmişlerdir. Nitelik olarak temsil etme durumu düşük fakat pek çok kurumsal işlerini icra edebilecekleri devlet yapıları meydana gelmiştir.

Modernleşmenin ürettiği bireyin yaşam alanını genişletme çabaları modern mimari yapıların şekillenmesinde etkili bir rol oynamıştır. Üretici rolünden sıyrılarak tüketici rolüne bürünmek amacıyla geldiği şehirde konaklama ihtiyacını giderebileceği oteller inşa edilmiştir. Gelenekselden gelen konaklama alanları başlık altına toplanarak pek çok imkanın sağlandığı tek bir alan olan otel kavramı ile ifade edilmiştir.

İdeoloji- Mimarlık İlişkisi

Modernleşme içerisinde kendini tanımlama ve ifade etme ihtiyacı duyan ulus-devletler bunu inşa ettikleri/ettirdikleri mimari yapılar aracılığıyla sağlamışlardır. Türkiye'nin modernleşme sürecinde bunun örneğini Neşe Gürallar Yeşilkaya Kemalist ideolojinin en güçlü temsil edildiği alanlardan biri olan Halkevlerinin açılmasını örnek gösterirken Cumhuriyet rejiminin inşa edilmeye çalıştığı modern kentlerde ki yapı durumunu ise Halkevleri binası, hükümet konağı olarak belirtir (Yeşilkaya, 2001).

İktidar ve mimari temelinde yatan ilişki panoptikon temsilinde kendini göstermiştir. Buna göre, bütünü gözetleme anlamına gelen kavram, mimarinin ideolojik boyutunu ortaya koymaktadır. Mimarinin özünde oluşan felsefeyi Foucault şu şekilde açıklamaktadır:

“Foucault'nun Panoptikon'u ve Gözün İktidarı “Feodal tipteki bir toplumda siyasi iktidar esas olarak yoksulların senyöre ve zaten zengin insanlara vergi ödediği, aynı zamanda onlar için askerlik hizmeti yaptığı bir iktidardır. Fakat kişilerin ne yaptığıyla hiç ilgilenilmiyordu, siyasi iktidar buna, sonuç itibarıyla, ilgisizdi. Bir senyörün gözünde varolan şey, toprak, köyü, köyünde oturanlardı, ailelerdi, fakat bireyler, somut olarak, iktidarın gözüne gözükmüyordu. Bir an geldi ki, herkesin iktidarın gözü tarafından fiilen algılanması gerekli oldu, kapitalist türde bir toplum olsun istendi, yani mümkün olduğunda yaygınlaştırılmış, mümkün olduğunca verimli bir üretimle birlikte; işbölümünde kimilerinin şu işi, kimilerinin bu işi yapmasına ihtiyaç olduğunda, halkın direniş hareketlerinin, ataletin ya da isyanın, doğmakta olan tüm bu kapitalist düzeni altüst etmesinden korkulduğunda, o zaman, her bireyin somut ve keskin gözetlenmesi gerekli oldu... (Foucault, İktidarın Gözü, 1992)”

Dolayısıyla modernitenin gelişmesi, ideoloji mimari ilişkisini iktidarın göz önüne çıkması ve kitleleri kontrol etmek bağlamında göstermektedir.

İdeoloji mekan üzerinde sağladığı etkinlik ile kitleler üzerinde egemenlik kurarak oluşturmayı planladığı insan türünü tanımlar. Mimari yapılar ideolojinin kendini ifade ettiği mekanlar olurlar. Siyaset geçmişten günümüze kadar gösterge olan mimariyi etkili bir silah olarak kullanmıştır. Siyasi kimlik sahiplerinin anıt mezarları, siyasi olarak elde edilen başarıların inşa edilen mimari yapılar ile simgelenmesi gibi pek çok örnek verilebilir. Direkt olarak ideoloji ve mimari ilişkisi ise

Mimarinin Modernleşmesi

modern hedeflerle kurulan ulus-devletlerin kurulma aşamalarında kendini daha etkin bir şekilde ifade etmiştir.

Osmanlı'da Mimari

Osmanlı İmparatorluğu 624 yıl boyunca çok geniş topraklarda hüküm sürmüştür, geniş coğrafyaları kapsamı nedeniyle de çok çeşitli mimari yapılara ev sahipliği etmiştir. Bulduğu her coğrafyadan beslenen Osmanlı mimarisi kendi içerisinde dönemlere ayrılmıştır. Her dönem kendi içerisinde temsil ettiği gücün, düşünce yapısının, imparatorluğun simgesi haline gelecek eserleri arkasında bırakmıştır. 6 dönem olarak kabul gören Osmanlı mimarisi dönemleri ise şöyledir :

1-Bursa Üslubu yada Erken Dönem Mimarisi

Erken Dönem Mimarisinin ilk olarak 1299 yılında Osman Bey tarafından Söğüt'te Osmanlı Beyliği'nin kurulması ile başladığı ,1501 yılında Bayezid Camii'nin (1501-1505) inşaatının başlaması veyahut Edirne'de bulunan Üç Şerefeli Cami inşaatının 1437'de tamamlanması ile son bulduğu belirtilmektedir (Archi101, 2020). Dönemin eserleri yoğun olarak Bursa, İznik ve Edirne şehirlerinde bulunmaktadır. İznik şehrinde Osmanlı Mimarisinin ilk uygulamaları inşa edilirken, Bursa'da ise anıtsal çalışmalar daha yoğun görülmektedir ve 1335-1336 yılları arasında Bursa şehri beyliğe başkentlik etmesi bu döneme diğer bir ad olarak Bursa üslubu adının verilmesinin nedenidir. 1365-1453 yılları arasında devletin başkenti olan Edirne'de cami ve medrese yapıları ön plandadır. Müslüman bir devlet olan Osmanlı'nın cami ve medrese yapılarını inşası devlet ideolojisinin din temelli olduğunun bir göstergesidir.

2-Klasik Dönem Mimarisi(1501-1703)

Klasik Dönem Mimarisi 1501 ve 1703 yıllarını kapsamaktadır. Dönemde inşa edilen dini ve kamu yapılarında görkem ön plandadır. Osmanlı devletinin fetihlerinin, geniş topraklarının, güçlü yönetiminin görkemli yapılar üzerinden inşa edilmesi dönemin ideolojik yapısı hakkında bize bilgi sunmaktadır. Devletin gücünün en üst seviyelerde olduğu dönemde güçlü yönetimi, devlet figürünü yapılar üzerinden sunmuşlardır. Özel mülkiyet anlayışının henüz gelişmemesi sebebiyle inşa edilen yapıların tümü devleti temsil etmektedir. Henüz elde edilmiş başarıların simgesini Erken Dönem Mimarisinde anıtlar aracılığı ile sunulması, çok büyük başarıları o dönemde elde eden Osmanlı İmparatorluğu için bu başarılarını, gücünü simgeleyen yüksek ve görkemli yapılar aracılığıyla sunma imkanı sağlamıştır. Bu yapılar imparatorluk bir gün sona ermiş olsa bile erişilmiş başarıların bir simgesi olarak geçmişin geleceğe aktarımıdır.

Dönemin en önemli yapılarından biriside Ayasofya Camii'dir, Selimiye Camii, Sultanahmet Camii, Bayezid Camii diğer önemli eserlerden birkaçıdır. Dönemin en önemli ve günümüze etkili eserler bırakan mimarım Mimar Sinan'dır.

3-Lale Devri Osmanlı Mimarisi(1703-1757)

Modernleşmenin etkilerinin başlamış olduğu dönemde devletin kendi bünyesi de bu etki nedeniyle değişim ve dönüşümleri hissetmeye başladı. Toplumda gerçekleşmeye başlayan dönüşüm geleneksel kodlarla beslenen toplumun yavaş yavaş modern kodlara devrilmeye başlaması ile kendini hissettirdi. Sahile yakın alanlarda yapılar inşa edilmeye başlandı. Lale devrinin Patrona Halil isyanı ile son bulmasına rağmen dönemde verilen eserler modernleşmenin etkileri altında inşa edildi.

4-Barok Dönemi Osmanlı Mimarisi(1757-1808)

Dönemin eserlerinde Avrupa'nın tesirleri net bir şekilde görülmektedir. Avrupa'da sanatın en üst seviyelere ulaştığı Barok dönemi eserleri Osmanlı yapıları içerisinde kendine zıtlık tezahür etmiştir. Sanatın abartılı, sonsuz yönünün ağır bastığı Barok dönemi eserleri etkisi Osmanlı mimarisinde cami, türbeler de dahi kullanılmıştır. Modern kabul edilen Avrupa'nın zihinsel, sanatsal düşünce yapısının etkisi altına girdiğimiz dönem eserlerinde yoğun şekilde görülmektedir.

Nuruosmaniye Camii, Ayazma Camii, Zeynep Sultan Camii, Laleli Camii, Fatih Türbesi, Laleli Çukurçeşme Hanı, Birgi Çakırağa Konağı, Aynalıkavak Kasrı ve Selimiye Kışlası dönemin eserlerindedir.

5-Ampir Üslup Dönemi Osmanlı Mimarisi (1808-1876)

Ampir üslubunda en plana çıkan öğeler hayvan ve insan figürleridir. Türk sanatçılar, bu dönemde Batı'nın üslubuna kendi anlayışlarını katarak ilerlemişlerdir.

Günümüzün görkemli eserlerinden Çırağan Sarayı ve Barok mimarinin izlerini taşıyan Dolmabahçe Sarayı dönemin önemli eserlerinden birkaçıdır.

6-Tanzimat Dönemi Osmanlı Mimarisi (1876-1922)

Genellikle kamu alanları inşa edilen bu dönem, 1876 – 1922 yılları arasını kapsar. Düyun-u Umumiye Binası (İstanbul Lisesi) ve Büyük Postane, dönemin en bilinen eserleri arasındadır.

Osmanlı'da Mimarinin Modernleşmesi / İstanbul

Türkiye'de kabul görmüş modernleşme sürecinin başlangıç noktası 1839 Tanzimat Fermanı'dır. 1856 Islahat Fermanı, 1876 Birinci Meşruiyet, 1908 İkinci Meşruiyet ile devam eden süreç 1923 Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması olarak devam eden dönemselleştirmeler yaşamıştır. Modernleşme/Batılılaşma etkileri Cumhuriyet'e kadar maddi ve teknolojik olarak sınırlı kalmıştır (Görgülü, Türkiye'de Modernleşme ve Çok Katlı Konutlar, 2012). İdeolojik yansımalarının Cumhuriyet dönemi ile kendini en etkili biçimde göstermesi halk ile beraber veya halka karşı olarak şekil alırken, önceki modernleşme dönemlerinde devlet içerisinde sınırlı kalmıştır. Bu nedenle meydana gelen eserlerde modernleşme etkilerine kamu yapılarında rastlamak mümkündür.

Osmanlı'da hem ideolojik hem de mimari olarak gelişim İstanbul üzerinden gerçekleşmiştir. İstanbul'da kent olgusu ve planlı/yapılı çevre anlayışı 18. Yy'dan itibaren farklı yaklaşımla ele alınmaya başlamıştır. Batılı etkiler ilk olarak kent dokusu ve mimaride Lale Devri'nde (1718-1730) ortaya çıkmıştır. Bina morfolojisinin kökten değişmeye başlaması Lale Devri sonrasında da etkilenmenin devam ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle Tanzimat dönemi ile birlikte 19. Yy'dan itibaren yapı üretim alanını farklılaştıran uygulamalar gerçekleşmiştir, kentteki eserlerin mekana konumlandırılışı önemli değişimler geçirmiştir (Alioğlu, 2012).

Lale Devrini takip eden süreçte Osmanlı mimarisi, 1876 I. Meşruiyet'in ilanına hatta 1908 II. Meşruiyet' in ilanına kadar modernleşmenin merkezi Avrupa'da benimsenmiş üslupları, farklı elemanlarından seçici tutum sergileyerek çeşitli dönemler yaşamıştır. Bu birleştirilmiş sürecin kapsamalarını Türk Neo-Rönesansı veya Türk Ampir üslubunun Batı'dan alınmış etkiyle birleşme oluşturmuştur ve Ampire/Empire üslup olarak adlandırılmıştır, dini mimari yapılarda etkisinin detaylarda bulunduğu bu üslubun devlet otoritesini yansıtacak büyük programlı binalarda Balyan Ailesi ve devamında Gaspare Fossati, Alexandre Vallaury, Raimando D'Aranco gibi Batılı mimarların etkileri ile oluşturulmuştur (Başkan, 2020).

Avrupa'yı örnek alarak oluşturulmaya çalışılan kendi mimari üslubumuz eklektik üslup, zamanla Neo-Klasik, Neo-Rönesans, NeoGotik, Neo-Barok, Oryantalist vb. Doğu ve Batı kökenli

Mimarinin Modernleşmesi

diriltmeci akımların eklektik üslupta kullanıldığı bir eklektisizme dönüşmüş ve Avrupa'da eğitim almış yabancı mimarların yapılarıyla Türk mimarlığını temelden etkilemiştir (Hasol, 2017).

III. Ahmed ve I. Mahmud'un (1696-1754) saltanat yıllarında bu dönemlerden ilki yaşanmıştır. I. Mamud'dan sonra tahta çıkan III. Osman döneminde modernizmin örnek alındığı Avrupa'da Barok sanat anlayışı etkili oluyordur, Türk mimarlarının da bu sanat anlayışından beslenmeye başlaması ile klasik sanat anlayışı büyük oranda ihlal edilmeye başlamıştır. Dönemin süslemelerinde hakim olan klasik çizgiden uzaklaşılmasına rağmen yapısal değişimlerde hala klasik çizgiler etkisini göstermeye devam etmektedir. Süsleme öğelerinin Batıyla aynılığına rağmen sunuş biçiminin yerli olması nedeniyle bazı sanat ve mimarlık tarihçileri Türk Barok Üslubu (1757-1808) olarak dönemi isimlendirmişlerdir (Kuban, 1992).

Modernleşmenin yapı malzemelerinin değişimine olan etkisi de Osmanlı mimarisinde kendini göstermeye başlamıştır. Ulaşımın, deniz ticaretinin gelişimiyle Batı'dan ürünleri gelmeye başlaması her metanın kendi ideolojisini kendisiyle beraber taşıdığına en önemli kanıttır. İstanbul'da en yoğun şekilde yapı malzemelerini tahsis eden dükkanların bulunması Batılılaşma etkilerini şüphesiz en yoğun olarak göreceğimiz mekanın hazırlanmasında rol oynamıştır. İstanbul'un ele alınmasında en dikkat çeken yön devletin örnek aldığı Batı gibi Batılı bir başkent oluşturmak istemesidir. Yeni meydana getirilecek yapılarda Batı mimarlığının etkilerini görmek/göstermek istenmesi nedeniyle oluşturan eserlerde modern yapı malzemeleri kullanılmıştır. 1838'de Rusya tarafından İstanbul'da ilk endüstriyel tuğla ile inşa ettirilen Rus elçilik binasının, Tanzimat dönemi yöneticileri tarafından beğenilmesi ile Bab-ı Seraker-i Hastanesi'ni (1843) ve Darülfunun' u (1845) inşa etmesi için Rus elçilik binasını inşa eden G. T. Fossati görevlendirilmiştir. (Çiftçi & Yergün, 2012)

Dünyanın dört bir yanından ithal edilmeye başlanan yapı malzemeleri İstanbul'da ki konutların inşasında büyük değişimler yaşanmasına sebep olmuştur. Yapı malzemelerinin ticari işleyişi, Osmanlı'da ticaret burjuvazisini meydana getiren gayrimüslimlere avantaj sağlamıştır. Batı tarzı gördükleri eğitimleri ile Bürokratik burjuvaziye oluşturan kesimde hem eğitimleri hem de sıra dışı fikirleri ile diğer bir önemli gruptur. Toplumda bulunan, gayrimüslimler ve Batı ile olan yakın ilişkileriyle ön planda olan diğer orta sınıf ise yeni gelişen yaşam koşullarıyla beraber Osmanlı sistemine giderek uzaklaşmaya başlamışlardır. Bu durum kendilerini anlamlandırdıkları Batı

yaşam tarzını bulmalarına imkan sağlayacak bir mekan oluşumu meydana getirmiştir. Pera semti Batılılaşan/modernleşen İstanbul'un modernleşmenin simgelandığı ve değişimlerin ana mekanı olduğu yer halini almıştır. 1870 Pera yangını, 3000'den fazla evin yanması nedeniyle İstanbul'un en büyük yangınlarından, birçok alanın oluşmasına imkan sağlamıştır ve çoğu sigorta şubesinin açılmaya başlamasına neden olmuştur. Pera'da oturmak kültürel ve sosyal statü simgesi haline gelmiştir. Avrupai tarz mobilyalar, konutlar kullanılmaya başlanmıştır (Selamoğlu, 2003) .

1930-1940 Türk Mimarisinde Modernliğin Başlangıcı / Modern Milliyetçi Devletin Sembolü -Ankara

19. yy.' da gerçekleşene Sanayi Devrimi beraberinde getirmiş olduğu gelişmeler nedeniyle 20. Yy.' in başlangıcından itibaren modern, pratik, işlevsel, toplumunun gereksinimlerine uygun yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. Anlayış temel, yalın, süsleme ve benzeri eylemlerin yer almadığı, yerel değil ulusal hedefler taşıyan formlarda mimari eserlerin inşa edilmesini sağlıyordu ve bu eserler modern mimari olarak tanımlanıyordu (Yılmaz, 2021).

Türk mimarisinde modernleşme ise Türkiye'nin modern bir ulus-devlet olarak inşa edilmesi ile başlamıştır. Türk modernleşmesi imparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinde 'muasır medeniyetler' seviyesine erişmeyi hedeflemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren mimari üslup Atatürk'ün sadece alanda ya da teknikte kendini göstermesi gereken bir mesele olarak kalmamış Cumhuriyet'in kurucu iradesinin ve ideolojisinin kendini ifade etme aracı olmuştur. Başkent olarak belirlenen Ankara'nın inşası aynı zamanda yeni inşa ettikleri devletinde mekana yansımış şekli olması amacıyla planlandı. 1920'li yıllar boyunca yapılan geniş açıklıklı merdivenlere, anıtsal girişler ve bol sütunlara, sivri kemerli cephelere sahip kamu yapıları başkent Ankara'nın görüntüsünde rol oynamıştır ve bu özellikler Türk mimarlığının yapı ve süsleme elemanları olmasıyla birlikte ideolojinin yansımadaki Milliyetçi faktörler kendini ifade etmiştir (Başkan, 2020, s. 399).

Modernleşmenin mimari üzerinden ideolojisini yansıtmak için Ankara'yı seçmesindeki bir diğer neden Ankara'nın 'tabula rasa' olmasıdır. Her türlü faaliyeti yansıtılmak için yaratılacak mekan istenilen öğelerle doldurularak, kendini onlarla tanımlamasına müsaittir. İbrahim Tekeli'nin ifade

Mimarinin Modernleşmesi

ettiği gibi Ankara, İstanbul'un kozmopolit havasından uzak Cumhuriyet burjuvazisi ve bürokrasisi ile, ulusalcı bir çizgide, çağdaş yaşam anlayışıyla biçimlenmiş olarak geliştirilecekti (Tekeli, 1998).

Ankara her kurumun temsilini ve gücünü yeniden inşa edecektir, Hellenistik dönemin Antakya ile beraber iki metropolis'inden (Pekman, 1989) biri olan Ankara, ulus-devlet inşasında asıl kentsel mekan olacaktır. Başkent olarak Ankara Falih Rıfkı Atay'ın tabiriyle 'hem beynelmilel'de hem milli'de yeni bir davanın adı' idi (Atay, 1926). Ankara artık modernist ideolojiyi temsil ediyordu ve şehrin imarı da modern olmak zorundaydı çünkü Cumhuriyet modernleştirici bir devrimdir.

Devlet iradesini temsil eden sosyal politikalar modernleşme çabalarına dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Modernleşmenin devlet tarafından sosyal hayata indirilme çabaları devletin çağdaş insanın gerekliliklerine cevap veren eserler ortaya koymasını gerektirmiştir. Modern sokaklar binalar, kurumlar inşa edilen modern kentin sosyal modernliği sağlamasının araçları olmuştur.

Cumhuriyetin modernleştirici kamusal mekan alanları rasyonel yaşam pratiklerine cevap verir. Parkların inşa edilmesi, henüz çok yakın bir süreçte dahi kabul edilemez bir durum olan kadın ve erkeğin ortak bir mekanda bir araya gelmesini sağlayarak mekanların cinsiyetsizleştirilmesi sonucunu bize verirken, modern park ve bahçeler modern bir başkent görünümünü simgeler. Ankara'nın çevresinden oraya ulaşımı kolaylaştırarak ülkenin devlet iradesine kolay ulaşılabilirliğini simgeler, demiryollarının geniş ağlarla örülmesi yine "belirli koşullar belirli sonuçlar verir" kabulünün yansımasıdır (Arıtan, 2008).

I. Milli Mimarlık Dönemi

I. Mimarlık Dönemi üslubunda başlangıçta Batılı mimarların ortaya koyduğu eserler dikkat çeker. Vedat Tek ve Mimar Kemalettin Bey'in yürüttükleri projelerde seçmecî üsluptaki uygulamaları yapıların cephe düzenlemelerinde ve iç mekân süslemelerinde görmek mümkündür (Özer, 1970). Ernst Egli'nin çağdaş mimari yapıları ile Clemenz Holzmeister'in büyük boyutlu kamu yapıları Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra Cumhuriyet'in güçlü ve çağdaş yönüne vurgu yapmaktadır.

Bunları Seyfi Arkan ve Sedad Hakkı Eldem gibi Türk mimarlar takip etmiştir (Tanju & Tanyeli, 2009). Bu dönemde Selçuklu ve Osmanlı mimarisinin bazı detaylarının seçmeci anlayışla uygulamalar söz konusu olmuştur ve bunula beraber çağdaş mimari yaklaşımlar da belirleyici olmuştur. Bunda ‘Atatürk’ün aşırı milliyetçilikten ziyade Cumhuriyet’in kendi biçimlerini ortaya koymasına gerektiğini belirtmesi önemli bir yer tutar’ (Sözen, 1996).

II. Milli Mimarlık Dönemi

II. Ulusal Mimari Dönemi’nin şekillenmesinde Sedad Hakkı Eldem’in öncülüğünde Türk Sivil Mimarlığı’nın etkisi ön plana çıkmaktadır (Bozdoğan, 2009). Bu dönemin belirleyicisi olarak yabancı mimarların söz sahibi olduğu 1930’lu yılların kübik, modernist mimarlığı ve eğitimde yabancı mimar hâkimiyeti, Avrupa’da hâkim olan baskıcı milliyetçi siyasi rejimlerin başta Almanya, İtalya ve Rusya’da milliyetçi ve ırkçı yaklaşımları ve mimarlığı bu bağlamda araç hâline getirmeleri, II. Dünya Savaşı ile yaşanan karışıklık ve yapı malzemesi sıkıntısı vb. durumlar Türkiye’de kendi öz kaynaklarına yönelme ve Türk ruhunu ve geleneksel yapısını yansıtacak bir mimari arayışına sebep olmuştur (Hasol, 20. Yüzyıl Türkiye Mimarlığı, 2017)

Sonuç ve Değerlendirme

Modernleşme başladığı andan itibaren ürettiği her metaya bu ister bir fikir hareketi, ister kurumsal bir yapı ister bir ürün olsun bir anlam ithaf ederek onu ulusal sınırlardan çıkartarak uluslararası coğrafyalara sunmuştur. Vadetmiş olduğu farklılık, güzellik algılarının önemi, her insana her canlıya verilmesi gereken değer gibi olguları Sanayi Devrimi ile beraber terk etmeye başlamıştır. Sunmuş olduğu özgürlüğü işçileri bir iş yerine hapsederek elimizden almış, vermiş olduğu değeri uymamız gereken güzellik standartları dışında olursak bizi güzel kabul etmeyerek geri almış, insan özgür bir varlıktır sınırlandırılmaz demiş ve ihlal ettiğimiz ilk kuralda bizi hapisaneye atmıştır. Her şey kurulanmış, tasarlanmış, projeye dökülerek insanlar tarafından yaşanması istenmiştir.

Mimarinin Modernleşmesi

Modernleşmenin, modernin sunduğu her şey bir kurgudan ibarettir ve her kurgu kendi içerisinde taşıdığı anlamı ideoloji olarak adlandırır.

Kaynakça

Alioğlu, F. (2012). İstanbul : Batılılaşma Dönemi. E. Belediyesi içinde, *Modernite ve Mimari* (s. 33-35). İstanbul: İlbey Matbaa.

Archi101. (2020). 05 05, 2022 tarihinde Archi101 Web Sitesi: <https://archi101.com/donemler/osmanli-mimarisi/> adresinden alındı

Arıtan, Ö. (2008). Modernleşme ve Cumhuriyetin Kamusal Mekân Modelleri. *Mimarlık Dergisi*.

Atay, F. R. (1926). *Hakimiyeti Milliye*. Ankara.

Başkan, S. (2020). Erken Cumhuriyet Döneminde Milli Mimarlık . A. A. Başkanlığı içinde, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Hayat (1918-1938)* (s. 391-392). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Bozdoğan, S. (2009). *Unutulmuş Bir Başka Sedad Eldem Çizgisi: Makine Çağına Karşı Lirik Bir Anadolu/Akdeniz Modernizmi*. İstanbul.

Cevizci, A. (2000). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Çiftçi, A., & Yergün, U. (2012). Osmanlı Mimarlığının Modernleşme Sürecinde Temel Bir Yapı Malzemesi : Tuğla. E. Belediyesi içinde, *Modernite ve Mimari* (s. 179-181). İstanbul: İlbey Matbaa.

Eagleton, T. (1991). *Ideology: An Introduction*. New York, Amerika Birleşik Devletleri.

Foucault, M. (1992). *İktidarın Gözü*. İstanbul: İmge Kitapevi.

Foucault, M. (1992). *İktidarın Gözü*. İstanbul: İmge Kitapevi.

- Göle, N. (1998). Batı-Dışı Modernlik Üzerine Bir İlk Desen. *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*(2), 65.
- Görgülü, T. (2012). Türkiye'de Modernleşme ve Çok Katlı Konutlar. E. Belediyesi içinde, *Modernite ve Mimari* (s. 95). İstanbul: İlbey Matbaa.
- Görgülü, T. (2012). Türkiye'de Modernleşme ve Çok Katlı Konutlar. E. Belediyesi içinde, *Modernite ve Mimari* (s. 95). İstanbul: İlbey Matbaa.
- Hasol, D. (2017). *20. Yüzyıl Türkiye Mimarlığı*. İstanbul: YEM Yayın.
- Hasol, D. (2017). *20. Yüzyıl Türkiye Mimarlığı*. İstanbul : YEM Yayın.
- Kuban, D. (1992). Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme. T. D. Vakfı içinde, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (s. 83). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özer, B. (1970). *Rejyonelizm Üiversalizm ve Çağdaş Mimarimiz Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.
- Pekman, A. (1989). *Son kazı ve araştırmaların ışığı altında Perge tarihi.*= *History of Perge*. Ankara: TTK.
- Selamoğlu, E. Ü. (2003). *Furniture and Household Goods In Late Nineteenth Century İstanbul*. Mayıs 6, 2022 tarihinde Ulusal Tez Merkezi : <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=x8DGqedoWCC3EidBc65cWw&no=Wta43Sv5bDAahf0DUISX0g> adresinden alındı
- Sözen, M. (1996). *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tanju, B., & Tanyeli, U. (2009). *Sedad Hakkı Eldem II: Retrospektif*. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Tekeli, İ. (1998). Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik. *Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye'de Kent Planlaması* (s. 22-25). içinde İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yeşilkaya, N. G. (2001). Halkevleri : İdeoloji ve Mimarlık. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 133.

Mimarinin Modernleşmesi

Yılmaz, M. A. (2021, Aralık 30). *Modern Mimarinin Başkentteki Altın Çağı: 1930'lar*. Mayıs 06, 2020 tarihinde Arkitekt Web Sitesi: <https://www.gzt.com/arkitekt/modern-mimarinin-baskenttekialtin-cagi-1930lar-3600519> adresinden alındı